

جذابیت گردشگری آذربایجان شرقی با تأکید بر مردم‌شناسی آن در بیانات مقام معظم رهبری

سیدحسین علیاناسب^۱

صمد بهروز^۲

چکیده

استان آذربایجان شرقی به دلیل پیشینه تاریخی، شرایط اقلیمی، جاذبه‌های طبیعی، مذهبی و فرهنگی فراوان یکی از استان‌های گردشگرپذیر کشور محسوب می‌شود، ولی علیرغم تلاش‌های فراوانی که برای جذب گردشگر انجام گرفته هنوز حضور گردشگران به اندازه ظرفیت‌ها و جاذبه‌های استان نیست. بر این اساس به نظر می‌رسد هنوز ظرفیت‌ها و جذابیت‌های آن به خوبی به جامعه گردشگری در داخل و خارج از کشور معرفی نشده است. اگر چه مصادیق متعددی برای جذابیت‌های استان تصور می‌شود ولی پژوهش حاضر در صدد پاسخ به این سوال است که تبریز و آذربایجان شرقی کدام جذابیت‌های انسانی قابل توجهی را دارد که می‌تواند برای گردشگران بالقوه، ذهنیت و تصویر مثبت ایجاد کرده و آنان را برای انتخاب این مقصد تشویق کند؟ پژوهش حاضر با بررسی اهمیت جذابیت‌های انسانی در مقاصد گردشگری، این فرضیه را مورد بررسی قرار می‌دهد که مردم تبریز و آذربایجان شرقی ویژگی‌های متمایزی دارند که آشنایی با آنها موجب می‌شود رغبت گردشگران به آذربایجان افزایش پیدا کند و عدم آشنایی با این خصایص مردمی ممکن است گردشگران را به پیشداوری واداشته و از سفر به این منطقه منصرف کند. به همین منظور برخی از این صفات متعالی و افتخاراتی که آذربایجان شرقی و تبریز در تاریخ معاصر به دست آورده و ارتباط و پیوند معنوی با تمام ایرانیان ایجاد کرده است در چارچوب بیانات مقام معظم رهبری درباره آذربایجان، مورد مطالعه قرار گرفته و به مخاطبان گردشگری معرفی می‌شود.

کلیدواژه‌ها: گردشگری، آذربایجان، تاریخ تبریز، مردم تبریز

مقدمه و بیان مسأله

درک فرایند انتخاب مقصد توسط گردشگران از اهمیت فراوانی برخوردار است و عنصر کلیدی فرایند جایگاه یابی، مدیریت ادارک و ایجاد تصویر جذاب از مقصد گردشگری می‌باشد. بر همین اساس بسیاری از مقاصد گردشگری با استفاده از ابزارهای مختلف رسانه‌ای و فنون بازاریابی تلاش زیادی را صرف می‌کنند تا در گردشگران احتمالی تصویر مثبت ایجاد

^۱ . عضو هیأت علمی دانشگاه تبریز olyanasab@tabrizu.ac.ir

^۲ . عضو هیأت علمی دانشگاه تبریز sa_behrouz@yahoo.com

کنند (ریاستی و قادری، ۱۳۹۵: ۱۸۶)، ولی اغلب مطالعات گردشگری روی جذابیت‌های طبیعی، باستانی، تفریحی و امکانات مادی و خدمات احتمالی تمرکز داشته‌اند و از پرداختن به جذابیت‌ها و خصلت‌های انسانی مقصد غافل بوده‌اند تا جایی تاکنون حتی رشته یا میان رشته‌ای به نام مردم‌شناسی گردشگری وجود ندارد و اغلب مطالعات گردشگری که با رویکرد مردم‌شناسانه انجام گرفته‌اند با بهره‌گیری از مشاهده مشارکتی برای اهدافی نظیر شناخت اقوام و مردمان بومی برخی مناطق شکل گرفته‌اند که در حاشیه سفر و گردشگری توسط نویسندگان انجام شده است. در حالی که اجتماعی بودن انسان اقتضا می‌کند خصلت‌های انسانی هم جذابیت بالایی داشته باشد و گردشگران آشنایی با مردم و جذابیت‌های انسانی را هم جزو اهداف سفر خود دانسته و در انتخاب مقصد گردشگری آن را از معیارهای ترجیح خود قرار دهند. به همین منظور پژوهش حاضر سوال از جذابیت‌های انسانی تبریز و آذربایجان شرقی را مورد توجه قرار داده و سعی دارد با تبیین ویژگی‌ها و خصلت‌های انسانی مردم منطقه، در گردشگران احتمالی ذهنیت و تصویر مثبت ایجاد کرده و آنان را برای انتخاب این مقصد تشویق کند. در این پژوهش از بیانات رهبر معظم انقلاب در دیدارهای عمومی با مردم آذربایجان به مناسبت ۲۹ بهمن بهره برده شده است که برای اولین بار در سال ۱۳۸۱ اتفاق افتاد و بعد از چهار سال وقفه، در سال ۱۳۸۵ از سر گرفته شده و همه ساله به طور مداوم برگزار می‌شود. یکی از مزیت‌های این دیدار اشارات رهبر معظم انقلاب به تاریخ آذربایجان و افتخارات آذری‌هاست؛ ایشان معتقدند مردم آذربایجان و مردم تبریز، روزهای فراموش‌نشده‌ی بسیاری دارند و در تاریخ معاصر ما آذربایجان و تبریز روزهایی دارد که هرکدام از آنها اگر تبیین بشود مایه‌ی افتخار یک ملت است، اما این حرکتهای عظیم که باید در رشته‌های گوناگون هنری و تبیینی و تبلیغی بازنمایی و تکرار می‌شد با کم کاری مواجه شده است (حسینی خامنه‌ای، ۱۳۸۹/۱۱/۲۹). ایشان همچنین در بیان احساس خود نسبت به آذربایجان می‌فرمایند ما هر وقت در هر نقطه‌ای از تاریخ با نگاه به این خطه‌ی دلاورپرور، خطه‌ی ایمان، خطه‌ی اخلاص، احساس سربلندی و افتخار کرده‌ایم (حسینی خامنه‌ای، ۱۳۸۹/۱۱/۲۹). حال به نظر می‌رسد اگر مردم ایران با نقش تاریخی برجسته و ارزشمند آذربایجان در ابعاد مختلف نظامی، سیاسی، اجتماعی،

اقتصادی، فرهنگی و هنر در تاریخ معاصر آشنا شوند و از استعداد های انسانی، گرایشات مذهبی حاکم بر مردم آذربایجان و مبارزات مداوم مردم منطقه با جریانی که مخالف حقوق مردم، تمامیت ارضی کشور و فرهنگ اسلامی بوده مطلع شوند ذهنیت مثبت و تصویر روشنی از آذربایجان ایجاد می شود که در راستای تبدیل شدن به مقصد گردشگران می تواند نقش مهمی ایفا کند. به همین منظور در ذیل ابتدا شاخصه های مردمی تأثیر گذار در جذب گردشگر و سپس تاریخ و ظرفیت های انسانی آذربایجان که در بیانات رهبر معظم انقلاب مورد تأکید قرار گرفته بررسی می شوند:

۱- شاخصه های انسانی تأثیرگذار در توسعه گردشگری

اغلب مطالعات گردشگری و بازاریابی متعلق به آن به طور مستقیم به ویژگی های انسانی، تاریخی و خلق و خوی مردم مقاصد گردشگری نپرداخته اند. اما به طور غیر مستقیم، برخی ویژگی ها را مرود توجه قرار داده و در مورد همبستگی آنها با افزایش گردشگری بحث کرده اند که نشان می دهد مردم شناسی مورد غفلت پژوهشگران حوزه گردشگری نیست بلکه به طور عارضی ارتباط برخی ویژگی های انسانی با گردشگری را پذیرفته اند. برخی از این خصلت های انسانی در ذیل بیان می شوند:

مهمان نوازی: یکی از اصطلاحات مهم در مطالعات گردشگری، مهمان نوازی است که از یک سو با اسناد به نقش تجاری گردشگری و از سوی دیگر با توجه به تعاملات اجتماعی میان مردم محل و گردشگران یا به عبارتی میزبانان و میهمانان دارای اهمیت می باشد (ایمانی خوشخو و همکاران، ۱۳۹۴: ۳۹)

تصویر ذهنی گردشگران از مقصد: تصویری که رسانه ها از جها ن به نمایش می گذارند توسط گردشگران تفسیر شده و بر تصمیم گیری آنها برای انتخاب مکان سفر تأثیر می گذارد. بنابراین انتخاب مقصد گردشگری به شدت تحت تأثیر فرهنگ عامه ای است توسط رسانه ها ساخته می شود و ذهنیت گردشگران از منطقه و مقصد یکی از عوامل مهم انتخاب مقصد می باشد (ایمانی خوشخو و دیگران، ۱۳۹۴: ۱۴۷)

جنبه سیاسی گردشگری: اگر چه تعداد اندکی از محققان علوم سیاسی رابطه حوزه سیاست و گردشگری را مرود توجه قرار داده و تا حدی گردشگری را نادیده گرفته اند اما ارتباط

میزان گردشگری با سیاست‌های حاکم بر مقصد و اقبال دولتها به توسعه گردشگری به خاطر اهمیت اقتصادی آن، آسیب‌زایی و شکنندگی سیاسی کشورهای وابسته وابستگی به گردشگری، نقش آشوب‌ها و ناآرامی‌ها بر انتخاب گردشگران، تلاش دولتها برای کنترل تعارضات قومی و جغرافیایی و . . مسائلی هستند که مورد توجه برخی فعالان عرصه گردشگری قرار گرفته‌اند (ایمانی خوسفی و همکاران، ۱۳۹۴: ۲۷۷). رابطه سیاست با گردشگری در یک مطالعه موردی درباره سارک^۳ هم مورد توجه قرار گرفت و در نهایت نتیجه گرفتند که لازم است با یک درک روشنی از مسایل سیاسی، منافع بازیگران سیاسی مشخص شود و به منظور تسهیل و حفظ توسعه گردشگری پایدار در منطقه، برای کاهش منافع شخصی افراد سیاسی اقدام گردد (مشتاق و زمان، ۲۰۱۴: ۳۸)

دین و مذهب مقصد گردشگری؛ برخی از نویسندگان غربی که گردشگری در کشورهای اسلامی را بررسی کرده‌اند بر نقش دین در صنعت گردشگری تأکید کرده و نتیجه گرفته‌اند که مسلمانان به آثار اجتماعی منفی که صنعت گردشگری به همراه دارد و قوانین اسلامی آنها را منع کرده است واقف هستند و همین نگرانی از آثار غیر اخلاقی گردشگری موجب شده است صنعت گردشگری در بسیاری از کشورهای اسلامی از رشد قابل توجه برخوردار نباشد (محمدی، ۱۳۹۶: ۹۹). بر این اساس اگرچه گردشگری در چارچوب اسلام از مفهوم متعالی و فراتر از نگرانی‌های اخلاقی برخوردار است ولی رویکر دینی و شاخصه‌های اعتقادی مقصد، در انتخاب شدن آن توسط گردشگران بی‌تأثیر نمی‌باشد

اشتراکات فرهنگی؛ در مطالعه‌ای که به منظور بررسی همگرایی کشورهای منطقه خلیج فارس انجام گرفت مشخص شد یکی از عواملی که موجب می‌شود مکانی به عنوان مقصد گردشگری انتخاب شود اشتراکات فرهنگی، تاریخی، مذهبی، پیوندهای قومی و . . است که موجب همگرایی میان گردشگران و مقاصد گردشگری می‌باشد (افضلی و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۲۳).

احساس صمیمیت و امنیت شخصی؛ نتایج پژوهشی در ایران نشان داد ۹۴ درصد گردشگران، عامل امنیت و ایمنی شخصی در شهر مقصد را بسیار مهم می‌دانند و ۹۲ درصد نیز عامل

۳. saarc.

صمیمیت مردم محلی را با اهمیت ارزیابی کرده‌اند. نکته مهم این است که گردشگران نه با تجربه شخصی بلکه با ذهنیت قبلی و شناختی که از طرق دیگر از شهر مقصد داشته‌اند این ارزیابی‌ها را داشته‌اند و مقصد خود را انتخاب کرده بودند (ریاستی و قادری، ۱۳۹۵: ۱۹۳). این نکته زمانی اهمیت پیدا می‌کند که در بررسی موانع رشد گردشگری در مناطقی از سیتان و بلوچستان برجستگی مسائل قومی و مذهبی و بد جلوه داده شدن منطقه از لحاظ امنیتی باعث کاهش ورود گردشگران به منطقه می‌شود (بیرانوند زاداه و همکاران، ۱۳۹۶: ۱۴۲ و ۱۴۶)

۲- ظرفیت‌های انسانی آذربایجان در بیانات مقام معظم رهبری

بررسی بیانات رهبر معظم انقلاب نشان می‌دهد که ایشان علیرغم شناخت عمیقی که از آذربایجان و مجاهدت‌های مهم و مستمر آن دارند علاقه و ارتباط عاطفی قابل توجهی نیز با مردم آذربایجان دارند که به نظر می‌رسد ناشی از نقش آذربایجان در تاریخ ایران و انقلاب اسلامی و همچنین برخی صفات ممتاز مردم آذربایجان باشد. بخشی از این بیانات رهبری در سلسله دیدارهای مردمی که به طور مستقیم به آذربایجان اختصاص داده شده است در چند محور ذیل دسته بندی می‌شود؛

۲-۱- خدمات آذربایجان به تاریخ معاصر ایران

مقام معظم رهبری معتقدند «مردم آذربایجان و مردم تبریز از حدود ۱۲۰ سال، ۱۳۰ سال قبل در همه‌ی قضایای مهم تحول اجتماعی در کشور و مسائل مهم سیاسی، یکی از اصلی‌ترین محورهای مبارزه بوده‌اند» (حسینی خامنه‌ای، ۱۳۹۵/۱۱/۲۹) و «تاریخ دوران نزدیک به زمان ما وقتی مورد کاوش قرار بگیرد، انسان می‌بیند در صف مقدم غالباً مردم آذربایجان و مردم تبریز حضور و جایگاه خودشان را تثبیت کرده‌اند؛ مخصوصاً آنجایی که مصالح عظیم تاریخی کشور در میان بوده است» (حسینی خامنه‌ای، ۱۳۸۵/۱۱/۲۹) «و این سوابق فراموش نشدنی است» (حسینی خامنه‌ای، ۱۳۸۱/۱۱/۲۹) سپس در دیدارهای متعدد به نقش آفرینی مردم در تحریم تنباکو و مبارزه با کمپانی انگلیسی و سلطه اقتصادی انگلیس بر ایران با محوریت عالم بزرگ تبریز «حاج میرزا جواد مجتهد» اشاره کرده و تأکید می‌کنند در قضیه‌ی تنباکو

دشمنان استقلال کشور قصد داشتند کشور را یکجا ببلعند اما مردم و روحانیت تبریز ایستادگی کردند و اثرگذاری کردند (حسینی خامنه‌ای، ۱۳۸۵/۱۱/۲۹، ۱۳۸۱ و ۱۳۹۵).

معظم‌له با اشاره به قضیه مشروطه، آن را نقطه اوج دیگری برای آذربایجان دانسته و جهت حرکت مردم آذربایجان و مردم تبریز در مشروطیت را ایستادگی، اقتدار، حضور عظیم مردمی، و حرکت در خط درست دین و استقلال کشور بیان می‌کنند و معتقدند که «در مورد نقش آذربایجان در مشروطیت و جهت‌گیری مردم آذربایجان خیلی کتاب نوشته‌اند؛ اما هنوز هم حرف‌های نگفته‌ای وجود دارد که می‌شود نوشت و باید نوشت.» ۸۵ یکی از منابع اطلاعات رهبر انقلاب از حوادث مشروطه تبریز، مشاهدات و خاطرات پدر معظمشان بوده است که این گونه بدان تصریح می‌کنند «پدرم در قضایای مشروطه‌ی تبریز جوانی بوده است در این شهر. خود او شاهد قضایا بوده است. مرحوم باقرخان، هم‌محلّه‌ی آنها بوده است در کوچه‌ی قره‌باغیها. ایشان از نزدیک مسائل را دیده بود و نقل می‌کرد. می‌دانیم که جهت‌گیری ستارخان و باقرخان در مشروطیت، درست نقطه‌ی مقابل جهت‌گیری کسانی بود که مشروطیت انگلیسی و مشروطیت زیر پرچم بیگانه را می‌خواستند. ستارخان در سخنرانی و اعلامیه‌اش می‌گفت: «من می‌خواهم زیر پرچم ابا الفضل العباس حرکت کنم». بودند کسانی که می‌خواستند نهضت را بکشانند به سمت حرکت انگلیسی، اما ستارخان ایستادگی کرد. بعد هم همان‌ها بودند که مرحوم ستارخان و مردم باقرخان را کشانند تهران و در باغ اتابک، آنها را از بین بردند» (حسینی خامنه‌ای، ۱۳۸۵/۱۱/۲۹).

نقطه اوج بعدی آذربایجان در کلام رهبری مربوط به قرارداد و ثوق‌الدوله است که عمال حکومت ضعیف با یک قرارداد، امور مالی و امور نظامی کشور را دودستی به انگلیسی‌ها تقدیم کردند که قضیه شیخ محمد خیابانی پیش آمد و تبریز یک تنه در برابر آن ایستاد و آن حوادث عجیب تبریز پیش آمده ۸۵. رهبر انقلاب همچنین به اجمال از نقش آفرینی آذربایجان در نهضت ملی و جدایی نفت از انگلیس یاد کرده و از آن تمجید کرده اند (حسینی خامنه‌ای، ۱۳۹۵/۱۱/۲۹).

۲-۲- خدمات آذربایجان به انقلاب

مهمترین حرکت آذربایجان که به طور مستقیم در خدمت فرایند انقلاب اسلامی قرار گرفت و رهبر انقلاب آن را قضیه ای سرنوشت ساز توصیف کردند (حسینی خامنه‌ای، ۱۳۸۵/۱۱/۲۹) و فرمودند: «اینکه بنده هم اصرار دارم که در این روز با شما ملاقات بکنم به‌خاطر اهمّیت این روز است» (حسینی خامنه‌ای، ۱۳۹۳/۱۱/۲۹) قیام تبریز در ۲۹ بهمن ۱۳۵۶ بود. اهمّیت ۲۹ بهمن از این جهت است که «اگر حادثه‌ی بیست‌ونهم بهمن تبریز در سال ۵۶ نمی‌بود، به احتمال زیاد حادثه‌ی نوزدهم دی قم فراموش می‌شد و بعد هم آن حوادث دیگر سلسله‌وار به وجود نمی‌آمد؛ یعنی مسیر تاریخ کشور عوض می‌شد»^{۹۶} اما تبریزیها و آذربایجانیها نگذاشتند این قضیه گم و فراموش شود. ۲۹ بهمن را به عنوان چهلّم شهدای قم برپا کردند و در واقع با اقامه‌ی عزا در چهلّم شهیدان، حوادث انقلاب را به مردم دیگر ایران یاد دادند. این یک ابتکار بود، منشأ سایر حرکات بود، بابرکت بود. بعد مردم مناطق دیگر، چهلّم شهدای تبریز را گرفتند و منتهی شد به حرکتهای عظیمی که به پیروزی انقلاب رسید. (حسینی خامنه‌ای، ۱۳۸۵/۱۱/۲۹، ۱۳۸۷ و ۱۳۹۰). مقام معظم در بیان دیگری قیام ۲۹ بهمن و پیشگیری تبریز از فراموش شدن قیام قم را به کار امام سجّاد (علیه‌السلام) و جناب زینب کبری تشبیه کرده اند که نگذاشتند حادثه‌ی عاشورا در کربلا دفن و فراموش بشود. ۹۳ و ۸۶ و ۸۹

حرکت دیگر آذربایجان که در چارچوب انقلاب اسلامی انجام گرفت و از نقاط اوج محسوب می‌شود کنترل فتنه خلق مسلمان بود که رهبری از آن با عبارت «تبریزی‌ها شقّ القمر کردند» یاد می‌کند (حسینی خامنه‌ای، ۱۳۹۷/۱۱/۲۹). از نظر رهبر انقلاب «اوایل انقلاب یک حرکتی را بعضی شروع کردند در ضدیّت با انقلاب در ایجاد شکاف در شقّ عصای مردم انقلابی ایران، به خیال خودشان تبریز را جای مناسبی برای این کار دانستند - که این همیشه جزو سیاستهای قدیمی انگلیس و عناصر ضدّ ایران بوده است - رفتند آنجا شلوغ کردند» (حسینی خامنه‌ای، ۱۳۹۵/۱۱/۲۹)، اما «توطئه‌ای که دشمن در تبریز تدارک دیده بود، به دست خود مردم تبریز به بهترین وجه خنثی شد. همان وقتی که همه نگران بودند که تبریز چه خبر خواهد شد و دشمنان و ضدّانقلاب از اطراف لشکرکشی کرده بودند که بتوانند تبریز را از انقلاب جدا کنند، امام

فرمودند نگران نباشید؛ تبریزی‌ها خودشان جواب خواهند داد؛ همین هم شد» (حسینی خامنه‌ای، ۱۳۹۷/۱۱/۲۹).

یکی دیگر از مجاهدت‌های آذربایجان که نقطه اوج به حساب می‌آید و مورد توجه رهبر معظم قرار گرفته است حضور پیشگامانه در دفع فتنه ۸۸ بود؛ مقام معظم رهبری تصریح می‌کنند که «روز نهم دی در سال ۸۸ همه جای کشور نهم دی بود، در تبریز هشتم دی بود؛ اینها معنا دارد، اینها نشان‌دهنده است، علامت است. اینها را عرض نمی‌کنیم برای اینکه شما خوشتان بیاید؛ عرض می‌کنیم برای اینکه معلوم بشود این قطعه از کشور ما، این ظرفیتهای عظیم را دارد. و این نظام، این انقلاب راه طولانی‌ای هنوز درپیش دارد؛ همه‌ی این خصوصیات میتواند در گذر از این مسیر طولانی به کار بیاید» (حسینی خامنه‌ای، ۱۳۹۳/۱۱/۲۹).

۳-۲- صفات ممتاز مردم آذربایجان

یکی از موضوعاتی که در بیانات رهبری مورد توجه قرار گرفته صفات بارز و ممتاز مردم آذربایجان است؛ صفاتی که هم به طور ذاتی ارزشمند و قابل احترام هستند و هم بدین لحاظ که زمینه‌ساز جریان‌سازی‌های تاریخی آذربایجان به حساب می‌آیند قابل توجه می‌باشند؛ معظم‌له بیان صفات مردم آذربایجان را دارای اهمیت دانسته و بر آن تأکید مکرر داشته و فرمودند: «نشان دادن و منعکس کردن ویژگی‌های اخلاقی و خصلتی مردم تبریز و مردم آذربایجان خیلی مهم است. ما باید خودمان را با خصلت‌هایمان، با خصوصیات اخلاقی‌مان بشناسیم. دیگران می‌نشینند اخلاقیات ایرانی‌ها را همراه با تحریف، همراه با کوتاه‌بینی برای ما می‌نویسند! ما خودمان را باید در آینه‌ی این حوادث، درست بشناسیم» (حسینی خامنه‌ای، ۱۳۹۷/۱۱/۲۹) ایشان در بیان صفات مردم می‌فرمایند: «اولاً ایمان عمیق دینی؛ ثانیاً غیرت دینی؛ ثالثاً شجاعت؛ پس از اینها، مسئله‌ی موقع‌شناسی، و درک درست حوادث..... تبریز و آذربایجان این خصوصیات را قبل از بیستونهم بهمن هم داشت و تا امروز هم دارد.... اینها را باید حفظ کرد. ایمان اسلامی، غیرت ایمانی، شجاعت، اهل اقدام بودن، پیشرو بودن، صف شکن بودن، کارهای برجسته و نوآوری در راه اهداف والا انجام دادن، زمان را شناختن، موقعیت را شناختن، و کار متناسب با موقعیت را انجام دادن، یکی از برکات و آثار بیستونهم بهمن بود که

خصلت‌های برجسته‌ی مردم تبریز و آذربایجان را در آیینه‌ی تاریخ مجسم کرد» (همان).

معظم‌له در بیان دیگری حسن بزرگ مردم آذربایجان را که مکرراً تجربه شده است آگاهی، بیداری، ثبات‌قدم، ابتکار در فعالیت، راه‌شناسی، نترسیدن از خطرات و پیشگامی دانسته و آنها را نشانه‌ی نصرت الهی معرفی کرده‌اند که خطاب به پیامبر(ص) می‌فرماید: هُوَ الَّذِي آيَّدَكَ بِنَصْرِهِ وَ بِالْمُؤْمِنِينَ؛ خداوند تو را با نصرت خود و به‌وسیله‌ی عزم و اراده و دست‌های نیرومند مؤمنان و گام‌های ثابت مؤمنان کمک کرد» (حسینی خامنه‌ای، ۱۳۹۴/۱۱/۲۹).

در بیان دیگر پس از اشاره به آگاهی و بیداری، قدرت تحلیل، به‌موقع همه چیز را فهمیدن و به‌موقع اقدام کردن، دینداری عمیق و غیرت آذربایجان فرمودند: «یک ملت برای این‌که از فقر، ذلت، زیر سلطه ماندن، بی‌سوادی و از همه آثار نکبت‌بار تسلط طواغیت نجات پیدا کند به همین چیزها احتیاج دارد» (حسینی خامنه‌ای، ۱۳۸۱/۱۱/۲۹).

یکی دیگر از صفات مورد توجه رهبری این است که در همه قضایای تاریخ معاصر ایران آذربایجان زودتر از دیگران وارد میدان شده و ضمن پیشگامی در این حرکات، با شجاعت و دلیری مسیر تاریخ را عوض کرده و به الگوسازی مبتنی بر معیار ایمان و مذهب پرداخته است (حسینی خامنه‌ای، ۱۳۸۹/۱۱/۲۹ و ۱۳۹۳). در سال ۸۸ نیز فرمودند: «اولاً مردم تبریز همیشه آغازکننده بوده و ابتکار عمل را در دست گرفته‌اند. ثانیاً وفادار بوده‌اند و مشمول وعده الهی در آیه شریفه می‌باشند که فرمود: "وَمَنْ أَوْفَى بِمَا عَاهَدَ عَلَيْهِ اللَّهُ فَسَيُؤْتِيهِ أَجْراً عَظِيماً"؛ آن کسی که وفادار می‌ماند، پای حرف حق و سخن حق می‌ایستد، گذشت زمان و حوادث دشوار، او را متزلزل نمی‌کند، خدای متعال به او پاداش بزرگی خواهد داد» (حسینی خامنه‌ای، ۱۳۸۸/۱۱/۲۹).

ویژگی دیگر آذربایجان محوریت دینداری در تمام مبارزات آن است به گونه‌ای که به جرأت می‌توان ادعا کرد آذربایجان تاکنون حرکتی نه تنها خلاف مسیر دینداری ندارد بلکه تمان تلاش‌های آذربایجان بر اساس احساس تکلیف دینی

۴. انفال، ۶۲
۵. فتح، ۱۰

شکل گرفته است: رهبر انقلاب در تأیید این ویژگی فرمودند: «یک خصوصیتی در مردم عزیز آذربایجان انسان بوضوح مشاهده می‌کند و این خصوصیت در بعضی از مناطق کشور هست، اما در آذربایجان به شکل بارزی وجود دارد این است که مبارزات و حرکت غیرتمندانه‌ی مردم آذربایجان در دوره‌های مختلف همواره با دین و ایمان دینی همراه بوده است. با اینکه جریان روشنفکری چپ و همچنین جریان روشنفکری وابسته‌ی به غرب در منطقه‌ی آذربایجان فعال بود و سعی می‌کردند مردم را از دین جدا کنند درعین حال... حرکت مردم و پیشروان و سرسلسله‌های حرکت‌های مردمی در آذربایجان، بر پافشاری و پایبندی خود به مسائل دینی، صریح‌تر از همه بودند. در تبریز، ستارخان می‌گفت: فتوای علمای نجف در جیب من است. یعنی این مرد بزرگ مبارز شجاع، کار خودش را با هدایت علما و مراجع نجف تنظیم می‌کرد؛ درست نقطه‌ی مقابل آنچه که آن روز تفکرات جریان‌های روشنفکری شرق و غرب می‌خواستند در این کشور اعمال کنند» (حسینی خامنه‌ای، ۱۳۹۱/۱۱/۲۹). مقام معظم رهبری در بیان دیگر از ستارخان باقرخان به عنوان قهرمانان نامدار تبریز یاد می‌کنند و با تأکید بر دینی بودن حرکت آذربایجان در نهضت ستارخان تصریح می‌کنند که همه در سرتاسر کشور متدین بودند منتها تبریز و آذربایجان به خاطر خصلت‌های بومی (غیرت، شجاعت و مردانگی) این حرکت دینی را برجسته‌تر کردند (حسینی خامنه‌ای، ۱۳۹۰/۱۱/۲۹).

مقام معظم رهبری از دشمن شناسی آذربایجان نیز تمجید کرده و آن را به عنوان سرمایه‌ای در برابر فتنه‌های پیش رو معرفی می‌کنند: «کشور ما متشکل است از زبان‌های مختلف، از قومیت‌های مختلف؛ ترکی هست، فارسی هست، عربی هست، بلوچی هست، لری هست، کُردی هست؛ این یک تنوع است و این تنوع فرصت است، [اما] دشمن همیشه چشم دوخته است به اینکه این را وسیله‌ی شکاف قرار بدهد. خود قومیت‌های بزرگ ایرانی و البته از همه بهتر مردم آذربایجان سینه سپر کرده‌اند و در مقابل این سیاست خباثت‌آلود دشمنان ایستاده‌اند، مردم آذربایجان نه فقط در زبان [بلکه] در عمل این را اثبات کرده‌اند، و نشان داده‌اند که در مقابل دشمن وسوسه‌گر و تفرقه‌افکن ایستاده‌اند. عزیزان من! خوشبختانه بقیه‌ی اقوام ایرانی هم همین‌جور [هستند] (حسینی خامنه‌ای، ۱۳۹۴/۱۱/۲۹)، و فرمودند: «اینکه من بارها گفته‌ام که طراحان سیاست‌های آمریکایی و انگلیسی در ایران، آذربایجان و مردم تبریز را شناخته‌اند به خاطر

این است؛ اینها می‌خواهند با توهّمات، ملت ایران را تکه‌تکه کنند؛ بی‌عقلی می‌کنند می‌آیند سراغ آذربایجان. آذربایجان نقطه‌ی ثقل ملت ایران است؛ یکی از عمده‌ترین مراکز حیات ملت ایران است.... تا حالا هر حادثه‌ای از سوی ضدانقلاب در تبریز یا در آذربایجان اتفاق افتاده است، خود آذربایجانی‌ها جواب داده‌اند... تبریز، خودکفاست؛ آذربایجان، از لحاظ غیرت انقلابی و دفاع از انقلاب خودکفاست. این چیزهاست که انسان می‌فهمد اینها آذربایجان را نمی‌شناسند...» (حسینی خامنه‌ای، ۱۳۸۵/۱۱/۲۹). و در نهایت می‌فرمایند مجموعه صفات و خصایل هوشیاری، غیرت دینی و ملی و هم ایثارگری و فداکاری، مردم تبریز و آذربایجان را ممتاز کرده است (حسینی خامنه‌ای، ۱۳۸۵/۱۱/۲۹).

۴-۲- امید به آینده آذربایجان

مقام معظم رهبری در بیانات متعددی از برجستگی مردم و حوادث تبریز و آذربایجان یاد کرده و ابتکار و راه‌های نو را از شگفتی‌سازی‌های مردم دانسته‌اند (حسینی خامنه‌ای، ۱۳۹۶/۱۱/۲۹). از خط‌شکنی آذربایجان در همه عرصه‌ها به خصوص دفاع مقدس و حضور اقشار مردم و علمای آذربایجان در همه میادین و صحنه‌ها تجلیل کرده‌اند (حسینی خامنه‌ای، ۱۳۹۵/۱۱/۲۹). تأکید کرده‌اند که «طول تاریخ اخیر ما پُر است از پیشگامی مردم تبریز و آذربایجان در مسائل مهم، در حوادث مهم و سرنوشت‌ساز» (حسینی خامنه‌ای، ۱۳۹۷/۱۱/۲۹). همچنین با اشاره به حوادث یکصد و پنجاه سال قبل فرموده‌اند: «در حوادث پی‌درپی صد و پنجاه سال اخیر ایران، آذربایجانی‌ها پیشرو بودند؛ گاهی پیشرو بودند، گاهی تک بودند» (حسینی خامنه‌ای، ۱۳۸۹/۱۱/۲۹) و «در عمده‌ترین حوادث و تحولات مثبت این کشور در صف اول قرار داشتند و نقش‌آفرینی کردند...». کانون جوشش مبارزات، آذربایجان بود، شهر تبریز بود» (حسینی خامنه‌ای، ۱۳۹۰/۱۱/۲۹). ایشان پس از بیان این ظرفیت‌ها و استعدادها آذربایجان تصریح کردند که «این اولین بار نبود، آخرین بار هم نبود» (حسینی خامنه‌ای، ۱۳۹۷/۱۱/۲۹). اما عصاره همه فرمایشات رهبری در دیدار معظم له در چهلمین سال انقلاب اسلامی بود که بیانیه مهم گام دوم را صادر کرده بودند و با توجه به ظرفیت‌ها و استعداد های شناخته شده، تکلیف مهمی را برعهده مردم آذربایجان و تبریز گذاشتند: «در همه جا پیشگام بودند الحمدلله. عزیزان من! در این گام دوم هم پیشگام باشید و ان شاء الله خواهید بود (همان).

نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر معتقد است آذربایجان در طول تاریخ معاصر الگویی قابل توجه برای مردم ایران در زمینه‌های متعدد بوده است و توسعه گردشگری همراه با معرفی ظرفیت‌های تاریخی، فرهنگی، دینی و انقلابی آذربایجان زمینه مناسب برای الگوسازی و تأثیر گذاری عمیق و گسترده در ساختار فکری و رفتاری ملت‌ها پدید می‌آورد. و از طرفی دیگر موجب می‌شود گردشگران به جنبه‌های فرهنگی، ارزشی و عناصر سنتی آذربایجان نیز توجه داشته باشند که چنین توجهی به مقصد از ویژگی‌های گردشگری پایدار نیز می‌باشد (صرامی فروشانی، ۱۳۹۷: ۲۹۷). اما اگر از چنین تلاشی غفلت شود ممکن است دشمنان، آذربایجان را به گونه‌ای دیگر معرفی کنند و در نتیجه ارتباط فکری گردشگر با مقصد یا به عبارتی ارتباط میهمان و میزبان را به نحوی مدیریت کنند که گردشگری را به تهدیدی دو طرفه برای میزبان و میهمان تبدیل کند. این مسأله زمانی از اهمیت مضاعف برخوردار می‌شود که استعمار فرانو سست کردن پایه‌های وحدت و همبستگی ملی در کشورهای هدف را یکی از برنامه‌های خود معرفی می‌کند و اسناد لانه جاسوسی به صراحت از آن پرده بر می‌دارد: «اگر کردها، آذربایجانی‌ها، اعراب و سایر گروه‌های قومی تلاش‌های خود را هماهنگ کنند و در جهت مشترک سرنگونی دولت کنونی با یکدیگر همکاری و از یکدیگر حمایت کنند، به عقیده ما آنها امکان موفقیت دارند» (موسسه مطالعات و پژوهش‌های سیاسی، ۱۳۸۹، ج ۳: ۷۱۴).

امروزه نیز همان سیاست‌ها توسط دشمنان ادامه داده می‌شود به گونه‌ای که مایکل روبین یکی از استراتژیست‌های آمریکایی تصریح کرد: «مهم‌ترین محور و مورد مصرف بودجه جنگ نرم علیه جمهوری اسلامی باید کمک به گسترش فدرالیسم قومی در ایران باشد» (Michael robin, 2006). ادوارد.ان. لوتواک از مشاوران نظامی آمریکا هم توصیه می‌کند که باید با تحریک قومیت‌هایی نظیر بلوچ‌ها، کردها، اعراب خوزستان و آذری‌ها ایران را به سوی تجزیه سوق داد (شریف‌ت، ۱۳۸۹: ۱۸).

براین اساس لازم است تلاش شود چنان که رهبر معظم انقلاب توصیه فرمودند این کم‌کاری تاریخی جبران شود و ویژگی‌های اخلاقی و خصلتی مردم تبریز و مردم آذربایجان به درستی معرفی شود تا دشمنان فرصت نکنند اخلاقیات ما را همراه با

تحریف و کوتاه‌بینی برای خود ما بیان کنند. پژوهش حاضر در حد بضاعت خودش تلاش مختصری بود که در این زمینه انجام شد و امید است با ورود پژوهشگران عرصه‌های گردشگری و آذربایجان‌شناسی این امر مهم در سطح وسیع مورد بررسی‌های بیشتر قرار گیرد.

منابع

قرآن کریم

افضلی، رسول؛ احمدی، سید عباس؛ واثق، محمود؛ جهانیان، منوچهر (۱۳۹۳)، **دیپلماسی گردشگری و تأثیر آن بر همکاری و همگرایی میان کشورهای منطقه خلیج فارس**، جغرافیا سال ۱۲ شماره ۴۱، ص ۱۲۶-۱۰۵

ایمانی‌خوش‌خو، محمدحسین؛ نادعلی‌پور، زهرا و پورجم‌علویجه، افسانه (۱۳۹۴)، **مطالعات گردشگری**، تهران، سازمان انتشارات جهاد دانشگاهی

بیرانوندزاده، مریم؛ سارانی، سمانه؛ کرمی، فرزاد؛ خداداد، مهدی (۱۳۹۶)، **عوامل مؤثر بر توسعه گردشگری در روستاهای ساحلی استان سیستان و بلوچستان** (مطالعه موردی: روستای تیس- شهرستان چابهار)، مهندسی جغرافیایی سرزمین، دوره دوم، شماره ۱، بهار و تابستان ۱۹، ۱۹۱ - صص. ۱۴۷-۱۳۷

خامنه‌ای حسینی، سیدعلی، **سخنرانی‌های ۲۹ بهمن برای مردم آذربایجان**، پایگاه اطلاع رسانی دفتر مقام معظم رهبری، <http://www.leader.ir>

ریاستی، امین و قادری، اسماعیلی (۱۳۹۵)، **تأثیر رسانه های اجتماعی بر تصویر ذهنی گردشگران از مقصد** (مطالعه موردی شهر شیراز)، طالع مدیریت و کارآفرینی، دوره ۲، شماره ۳، پاییز ۱۳۹۵، ص ۱۸۵ - ۱۹۶

شریفی، احمدحسین (۱۳۸۹)، **جنگ نرم**، قم، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)

صرامی فروشانی، شهرزاد (۱۳۹۷)، **بررسی عوامل مؤثر بر گردشگری و توسعه اقتصادی پایدار**، پژوهشهای جدید در مدیریت و حسابداری :: پاییز ۱۳۹۷ - شماره ۴۶، از ۲۹۳ تا ۳۰۸

محمدی، محسن (۱۳۹۶)، **گردشگری و نظریات فرهنگی توسعه**، پژوهش‌نامه علوم انسانی اسلامی، پاییز و زمستان ۱۳۹۶ - شماره ۸، از ۹۷ تا ۱۲۶

موسسه مطالعات و پژوهش‌های سیاسی (۱۳۸۹)، **اسناد لانه جاسوسی آمریکا**، تهران، انتشارات موسسه مطالعات و پژوهش‌های سیاسی

Michael robin, " **Can Iran be Trusted?** American Enterprise Institute outlook, September 2006.

Mushtaq, A. and Zaman, K. (2014). ***the relationship between political instability, terrorism and tourism in saarc region***, Readers Insight Publishers, Journal of Economic Info, 1(1), 23-40